

скорочується та активно зростає роль МСП. Характерним є зближення показника ефективності витрат на персонал для всіх груп підприємств. Втім, великі підприємства демонструють кращі фінансові результати діяльності і вони є лідерами за розміром інвестицій на одного працюючого. Досить нерівномірним є формування регіонального ландшафту МСП. В цілому Україна значно відстає у термінах показників оцінки політики сприяння розвитку малого бізнесу від Грузії – лідера серед країн східного партнерства: головним чином розрив спостерігається у сферах державних закупівель, інтерналізації, рівня послуг з розвитку бізнесу, зеленої економіки й інституційної та нормативної бази.

Ключові слова: малий бізнес, розвиток МСП, політика сприяння розвитку малого бізнесу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Малі та середні підприємства (МСП) є життєво важливими для економічного зростання країн. Це є загальновідомим та не викликає заперечень. З кожним роком роль МСП в економіках світу невинно зростає. Малі та середні підприємства відіграють значну роль в економіках, що розвиваються, забезпечуючи зайнятість та зростання [31].

Характер зв'язку між розвитком МСП та економічним зростанням привертає достатню увагу науковців. Висновки, що пропонуються в дослідженнях не завжди є однозначними. Розрізняють два основних концептуальні погляди на роль МСП в економічному зростанні: класичний та сучасний [15]. Класичне бачення (наприклад, [5]) полягає у ствердженні, що уряди країн мають підтримувати більшою мірою великі підприємства, як основу розвитку економіки. З іншого боку, сучасний погляд засновано на досвіді багатьох європейських та інших розвинених країн, що демонструє, якщо не переважаючу, то значну роль саме МСП [27].

Світовий банк [32] наводить три основні аргументи на підтримку МСП, що відповідає аргументам «сучасної» парадигми щодо значення МСП в економіці:

– МСП посилюють конкуренцію та підприємництво, а отже,

мають зовнішні переваги щодо загальноекономічної ефективності, інновацій та зростання продуктивності;

– вони, як правило, є більш продуктивними, ніж великі підприємства, але фінансові ринки та інші інституційні провали та несприятливе макроекономічне середовище заважають їх розвитку;

– розширення МСП, оскільки вони є більш трудомісткими, стимулює зайнятність більше, ніж ріст великих підприємств.

Так лише за 2010-2015 рр. МСП створили 73 % нових робочих місць у приватному секторі Великої Британії [28]. В країнах Євро-союзу на МСП припадає 99 % усіх підприємств та вони забезпечують від 50 % до 60 % доданої вартості. Майже одна людина з трьох працює на мікропідприємстві, що має менше 10 працівників, і двох з трьох – на МСП [13].

Незважаючи на начебто очевидні аргументи на користь МСП, зустрічаються також і скептичні ствердження:

1. Ефективність МСП – вони не можуть бути ефективнішими за великі підприємства, оскільки не досягають економії масштабу. Великі підприємства здатні ефективно зменшувати середні витрати через проведення масштабних НДКР.

2. Створення робочих місць – МСП не є більш трудомісткими та не забезпечують більше нових робочих місць порівняно з великими підприємствами.

3. Обґрунтованість визначення розміру МСП – оптимальний розмір фірми є екзогенним щодо економічного зростання та визначається політикою, інституційним середовищем, наявністю природних ресурсів, рівнем технологічних знань та багатьма іншими факторами. Наприклад, Азербайджан має великі запаси нафти та газу, а враховуючи капіталоемність нафтової галузі, навряд чи можливою є діяльність малих підприємств у даному секторі [15].

4. Важливість покращення ділового середовища малого бізнесу – найкращою рекомендацією у сфері політики щодо МСП є створення сприятливого середовища для всього бізнесу, як малого, так і великого, і надання ринку змоги вирішити оптимальний розмір підприємства [4].

Подібний скептицизм не є випадковим, особливо в частині порівняльного аналізу. Основною проблемою у визначенні впливу

МСП на економічне зростання є те, що розвиток МСП дуже часто обумовлюється внутрішніми факторами і в кожній країні малий та середній бізнес розвивається неоднаково. Відрізняється встановлена класифікація підприємств, їх галузева структура, динаміка та внесок у економічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чисельні публікації охоплюють як проблеми формування сприятливої для МСП державної політики (наприклад, [33, 34]), так і ґрунтовні аналітичні огляди.

Україна не є виключенням [2, 29]. Справедливо відмічається, що малий бізнес є одним з потужних джерел зростання економіки країни [23]. У сфері малого бізнесу створюється регіональний попит на робочу силу, підвищується зайнятість населення, формується конкурентне середовище. Внаслідок активізується структурна перебудова економіки, ринок насичується необхідними товарами і послугами, що сприяє вирішенню першочергових соціально-економічних проблем як окремих територій, так і країни в цілому.

Інтерес науковців привертає широке коло питань, пов'язаних з функціонуванням та розвитком МСП: від спроб формування теоретичних уявлень про малий бізнес [21], окреслення теоретичних моделей його зростання [12], факторів виживання [19] й припинення [7] діяльності підприємств до аналітичних звітів та досліджень динаміки і структурних змін у середовищі МСП [17].

Середовище малого бізнесу характеризується високими різноманітністю та динамічністю. Незважаючи на безліч досліджень питань ефективності діяльності МСП, досі відсутнє єдине уявлення щодо факторів, які визначають результати діяльності таких підприємств [11].

Науковці досліджували діяльність МСП в різних країнах – від розвинених до найменш розвинених, та використовували різні методології [30]. Академічна ж література в цілому непропорційно більше зосереджена на розвинених економіках [22]. Більше того, часто аналітичні дослідження охоплювали обмежений спектр факторів, що визначають результати діяльності МСП. Тож, незважаючи на великий досвід досліджень малого бізнесу,

існує розрив у попередніх теоретичних концепціях, методах та рекомендаціях щодо реалізації МСП своїх переваг у забезпеченні розвитку економіки країн.

Вітчизняна наукова література, що стосується питань розвитку малого бізнесу, представлена чисельними публікаціями державних органів [16], недержавних вітчизняних [26] та міжнародних організацій [10], науковців, що в цілому відображають прийнятий у всьому світі контекст: аналіз стану і динаміки МСП [8], програми розвитку малого бізнесу [18] та рекомендації щодо підвищення ефективності їх реалізації [20], оцінку політики підтримки малого бізнесу [25], статистичні матеріали [6] тощо.

Аналіз публікацій дозволяє виокремити присутність декількох взаємопов'язаних питань, що стосуються МБ:

1. Значення малого та середнього підприємництва для економічного розвитку країни.
2. Стан та структура МСП, їх динаміка та фактори, що її обумовлюють.
3. Перешкоди розвитку малого бізнесу та політичні рекомендації, що спрямовані на його підтримку.

Останнє пов'язано з тим, що мале підприємництво відіграє важливу роль в економіці нашої країни, бо є невід'ємною частиною соціально-економічної системи, забезпечує стабільність ринкових відносин та високу ефективність виробництва шляхом глибокої спеціалізації та кооперації. Проте його нормальний розвиток можливий лише за наявності виваженої системи державно-правових заходів. Також доцільно підкреслити, що забезпечення сталого розвитку підприємств та малих зокрема в умовах сильних непередбачуваних змін операційного середовища можливе лише за умови, що проблема безпеки, зокрема корпоративної безпеки, приділяється належна увага. Забезпечення корпоративної безпеки стає пріоритетом не лише для акціонерних товариств, а й для інших форм підприємницької діяльності, відповідно до загальноприйнятої світової практики, сюди можна віднести корпорації, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю та виробничі кооперативи [35].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В рамках загальної мети статті передбачається відповісти на такі дослідницькі питання:

1. Якими є особливості формування структури та динаміки розвитку малого бізнесу в Україні?
2. Чим характеризується політика сприяння розвитку малого бізнесу в Україні.

Результати проведення дослідження спрямовано на забезпечення основи для вдосконалення політики сприяння розвитку малого бізнесу та посилення його впливу на економічне зростання національної економіки.

Методологія аналізу. Представлений аналіз переважно ґрунтується на даних Державної служби статистики України [3]. По групах підприємств розглядаються зміни: кількості МСП; структури підприємств по видах діяльності; структури зайнятості; доданої вартості за витратами виробництва; ефективності витрат на персонал; фінансових результатів діяльності; капітальних інвестицій та регіонального ландшафту підприємств. Далі здійснюється порівняння Індексів політики малого бізнесу України та Грузії, як країн східного партнерства – EaP [14].

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Динаміка кількості підприємств по групах

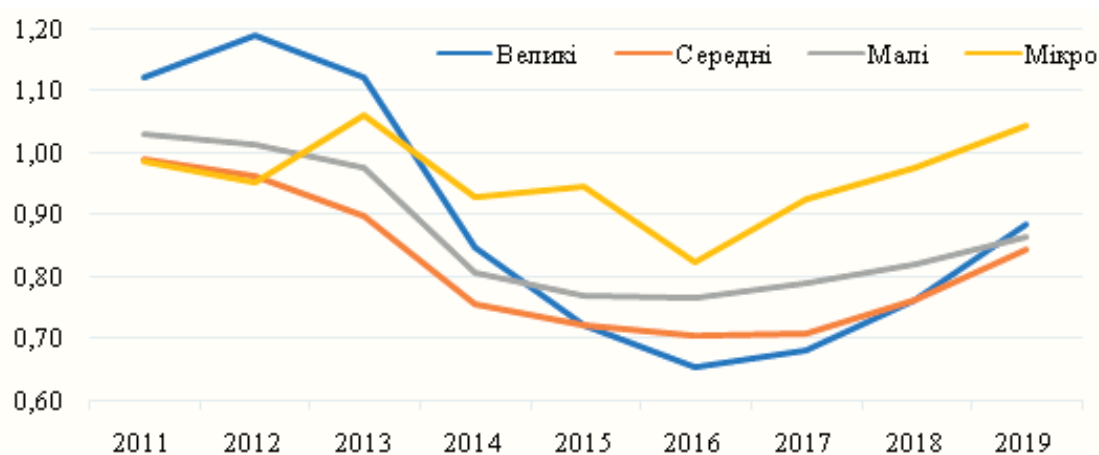

Рис.1. Темпи зміни кількості підприємств по групах за 2010-2019 рр. (до 2010 р.)

В цілому по Україні у період 2010-2019 рр. загальна кількість підприємств практично не змінилася (+0,47 %) – рис.1. При цьому кількість великих та середніх підприємств скоротилася відповідно на 11,6 % та 15,4 %. Кількість малих підприємств зросла на 1,4 % (у тому числі мікропідприємств – на 4,3%).

На фоні скорочення кількості великих та середніх підприємств збільшення числа малих та мікро підприємств може бути ознакою деякого покращення підприємницького клімату в країні.

У період кризи 2014-2016 рр. скорочення кількості великих та малих підприємств становило відповідно 22,9 % та 10,3 %, у тому числі в останній групі кількість мікропідприємств зменшилася на 11,2%. Середні підприємства виявилися відносно менш чутливими до кризи (-6,8%).

2. Зміни у структурі МСП по видах діяльності

Звертає не себе увагу (рис.2) істотне скорочення кількості середніх та малих підприємств у фінансовій та страховій діяльності (К¹), відповідно -33,6 % та -27,1%; у сфері тимчасового розміщування й організації харчування (І), відповідно - 35,6 % та -18,6 %; у будівництві (F), відповідно -38,6 % та -15,7 %.

Майже в усіх сферах спостерігається зменшення кількості середніх підприємств. Так у сферах освіти (Р) скорочення склало – 49,1%, операцій з нерухомим майном (L) -40,1 %, надання інших видів послуг (S) – 54,3 %. Збільшення числа СП мало місце лише у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (D) +9,9 % і в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (Q) – у 6,4 рази. Майже у 2,5 рази зросла чисельність мікропідприємств в постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (D).

Для малих підприємств найвищий ріст мав місце у сфері операцій з нерухомим майном (L) +43,4 %, на транспорті, у складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (H) +32,2 %, у сфері інформації та телекомунікацій (J) +21,8 %.

1 Тут і далі позначення відповідно до Кодів видів діяльності за КВЕД–2020

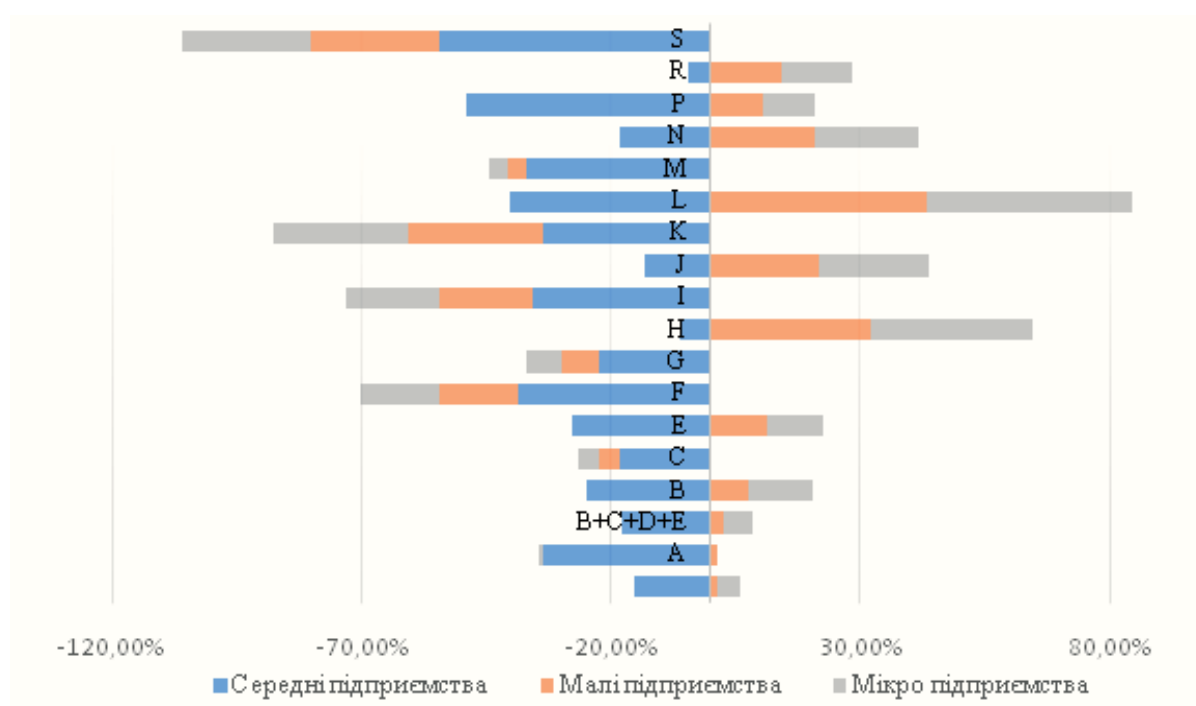

Рис. 2. Зміна кількості підприємств по групах та за КВЕД 2020 у період 2010-2019 рр., %

3. Зміни у структурі зайнятості

Аналіз змін у структурі зайнятості, яку забезпечують підприємства, свідчить про те, що за період 2010-2019 рр. на 12,3 % підвищився внесок середніх підприємств та на 3 % – мікропідприємств (рис.3). Натомість частка великих та малих підприємств скоротилася відповідно на 3 % та 15,7 %.

Збільшення кількості зайнятих на підприємствах з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (D) та з охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (Q) за період склало відповідно 2,47 разів для малих підприємств та 6,37 разів для середніх підприємств.

4. Формування доданої вартості

Участь різних груп підприємств у формуванні доданої вартості (за витратами) також показово змінюється (рис. 4). Має місце скорочення внеску великих підприємств на 23,4 %, у той час як майже вдвічі зросла участь МП та мікропідприємств – відповідно 93,5 % та 100 %. Внесок середніх підприємств у формування доданої вартості збільшився на 2,6 %.

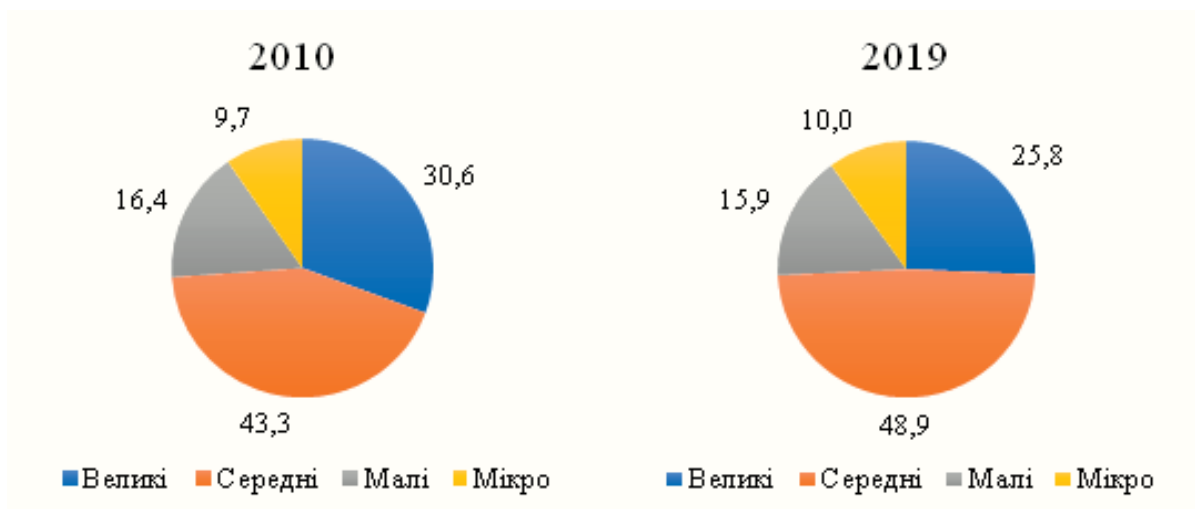

Рис. 3. Зміна структури зайнятості по групах підприємств

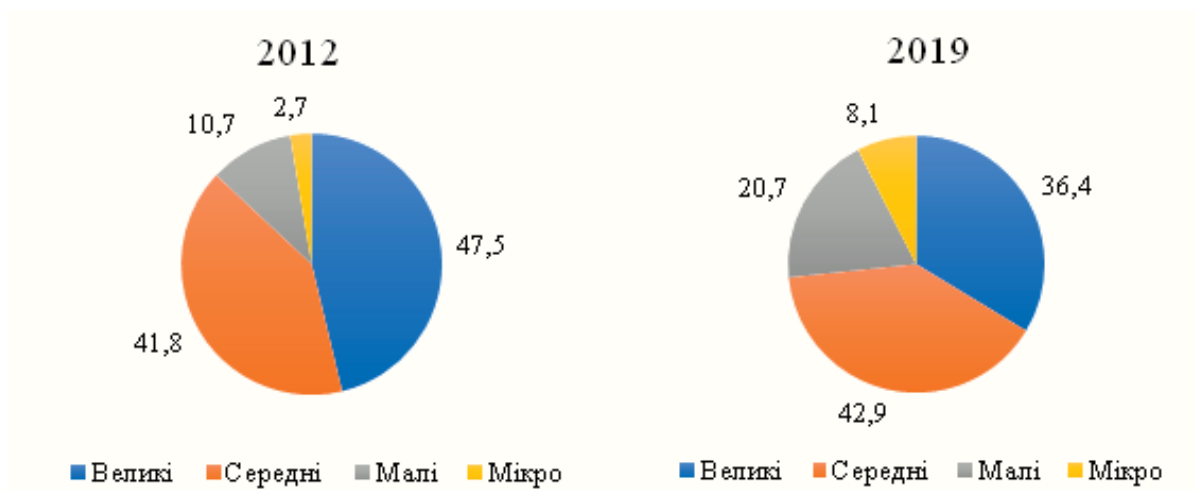

Рис. 4. Структура доданої вартості по групах підприємств у 2012-2019 рр., %.

Найвищі темпи росту доданої вартості (рис. 5) демонстрували мікропідприємства сфери постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (D) +29,6 %, адміністративного та допоміжного обслуговування (N) +15,4 %, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (Q) +12,5 %, а також сфери операцій з нерухомим майном (L) +14,6 %, інформації та телекомунікації (J) +10,2 % та будівництва (F) +11,0 %. Середні підприємства в цілому значно поступаються за темпами росту доданої вартості малим та мікропідприємствам. Загальний темп росту доданої вартості для них становив за період 1,8 % проти 4,3 % та 7,2 % відповідно для малих та мікропідприємств.

5. Ефективність витрат на персонал

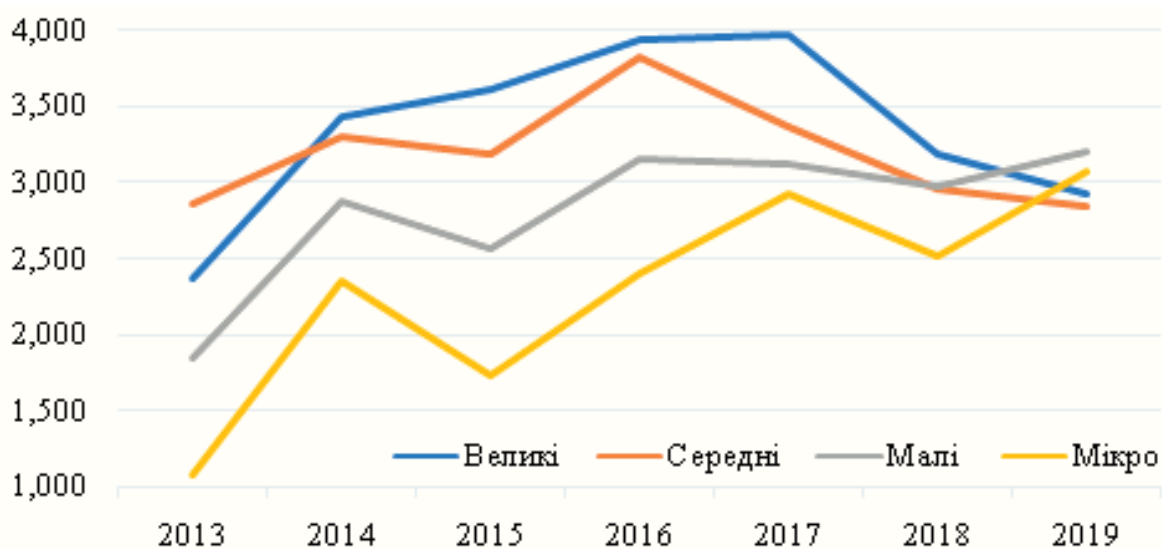

Рис.6. Ефективність витрат на персонал, грн. у термінах доданої вартості на 1 грн. витрат

З рис.6 можна побачити, що за останні роки для великих та середніх підприємств витрати на персонал стають все менш ефективними порівняно з тенденцією до зростання віддачі від здійснення витрат на малих підприємствах.

6. Динаміка результативності діяльності підприємств

У період економічної кризи 2013-2015 рр. мало місце падіння результативності діяльності підприємств усіх груп (в термінах фінансового результату до оподаткування) – рис. 7.

Найбільше скорочення спостерігалось у групі середніх та великих підприємств (рис. 7). Натомість мікро підприємства, хоча вони в цілому і були збитковими протягом майже всього періоду, виявилися значно менш чутливими до кризи. У той же час, темпи відновлення фінансових результатів діяльності підприємств цієї групи значно повільніші ніж у інших груп підприємств.

7. Капітальні інвестиції в підприємства МБ

В офіційній статистиці під капітальними інвестиціями розуміються інвестиції у придбання або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних та нематеріальних активів [9]. Крім інших факторів, що обумовлюють ефективність

діяльності підприємств, капітальні інвестиції забезпечують їх конкурентоздатність, а значить і можливості розвитку. Динаміка обсягів капітальних інвестицій на одного працюючого по групах підприємств за період 2010-2019 рр. представлена на рис 8.

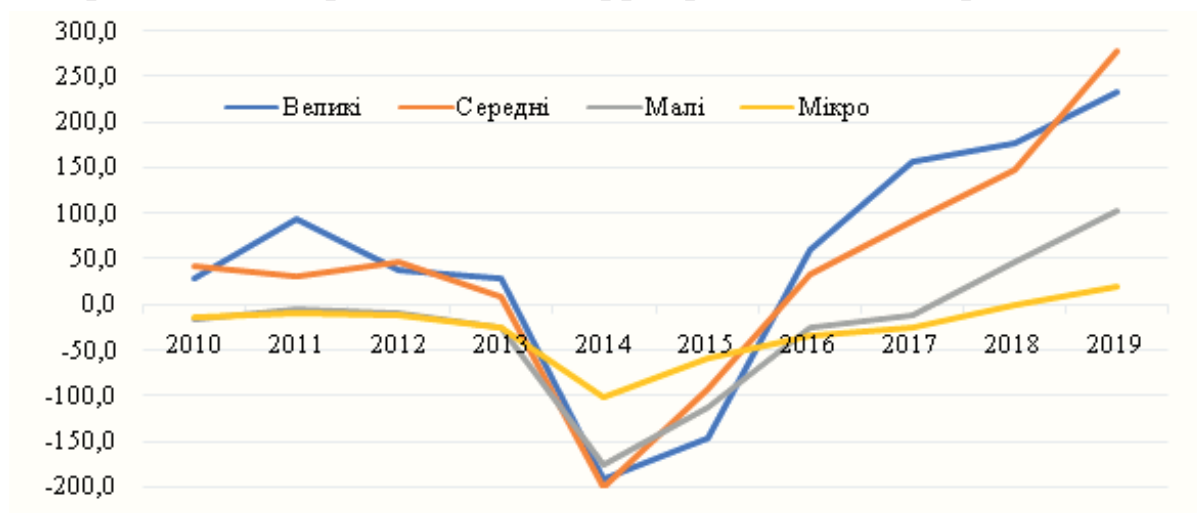

Рис.7. Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, млрд.грн

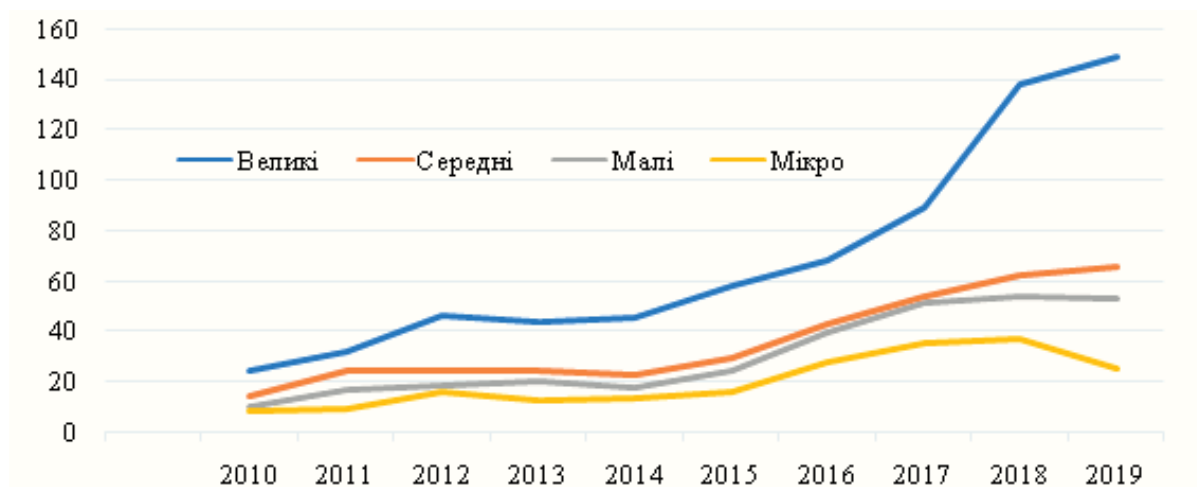

Рис.8. Капітальні інвестиції на 1 працюючого, тис. грн.

Як цього і слід було очікувати, найвище значення показника, а разом з цим і темпів його росту, спостерігаються в групі великих підприємств. СП мало чим відрізняються від малих та взагалі і від мікропідприємств. Це можна пояснити цілою низкою факторів, серед яких більш високі ризики інвестування, обмежений доступ до фінансових ресурсів, недостатньою кваліфікацією кадрів та,

нарешті, особливим відношенням до розвитку МСП, який не завжди розглядається як джерело закріплення на ринку.

8. Регіональний ландшафт МСП

Лідерами за кількістю малих підприємств на 10 тис. населення є місто Київ (330), Київська область (113), Миколаївська та Одеська області (106 та 105) – рис. 9. До числа аутсайдерів входять Чернівецька область (45), Тернопільська (46) Рівненська та Закарпатська області (по 49). Найвищі темпи росту числа малих підприємств на 10 тис. населення у 2010-2019 рр. демонструють Чернівецька область (48,1 %), місто Київ (39, 5%), Кіровоградська та Волинська області (37,8 %). Практично відсутнє зростання показника у Херсонській області і зовсім скорочується відносна кількість малих підприємств у Житомирській, Львівській та Чернігівській областях (відповідно -60,3 %, -63,6 % та -19,6 %).

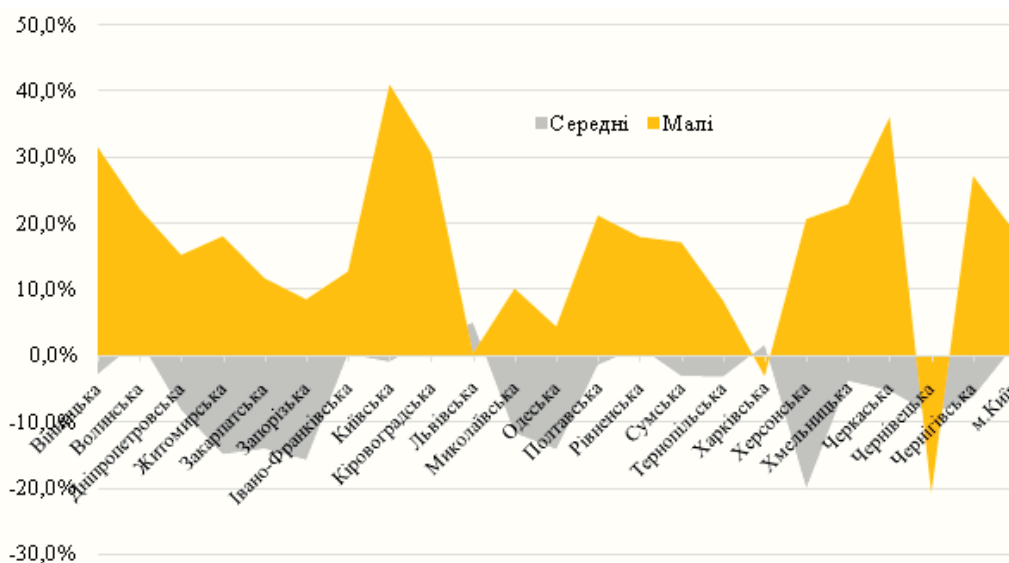

Рис.9. Темпи росту кількості підприємств по регіонах (2010-2019 рр.)

Тенденцію до зростання нерівномірності регіонального ландшафту МСП характеризує відносне відхилення між максимальним та мінімальним значеннями кількості підприємств по регіонах, що у 2019 році порівняно з 2010 становить по групах: 25 % для СП, 64,4 % для МП та 54,7 % для мікропідприємств (без врахування м. Києва).

9. Порівняння Індексів політики малого бізнесу України та Грузії

Ситуація, що складається в країні у частині розвитку малого бізнесу, звичайно обумовлюється різними обставинами. Втім, хіба ж не основною є політика сприяння розвитку. Невипадково уряди розвинутих країн приділяють значну увагу якості та ефективності такої політики [24]. Нещодавно було опубліковано порівняльний аналіз політик у сфері малого бізнесу, що охоплює групу з шести країн східного партнерства [14]. Найкращі оцінки має Грузія, тож політика уряду цієї країни може слугувати певним орієнтиром для України. Ми зробили спробу порівняти рейтингові значення показників Індексу політики МСП у 2016-2020 рр. (рис.10).

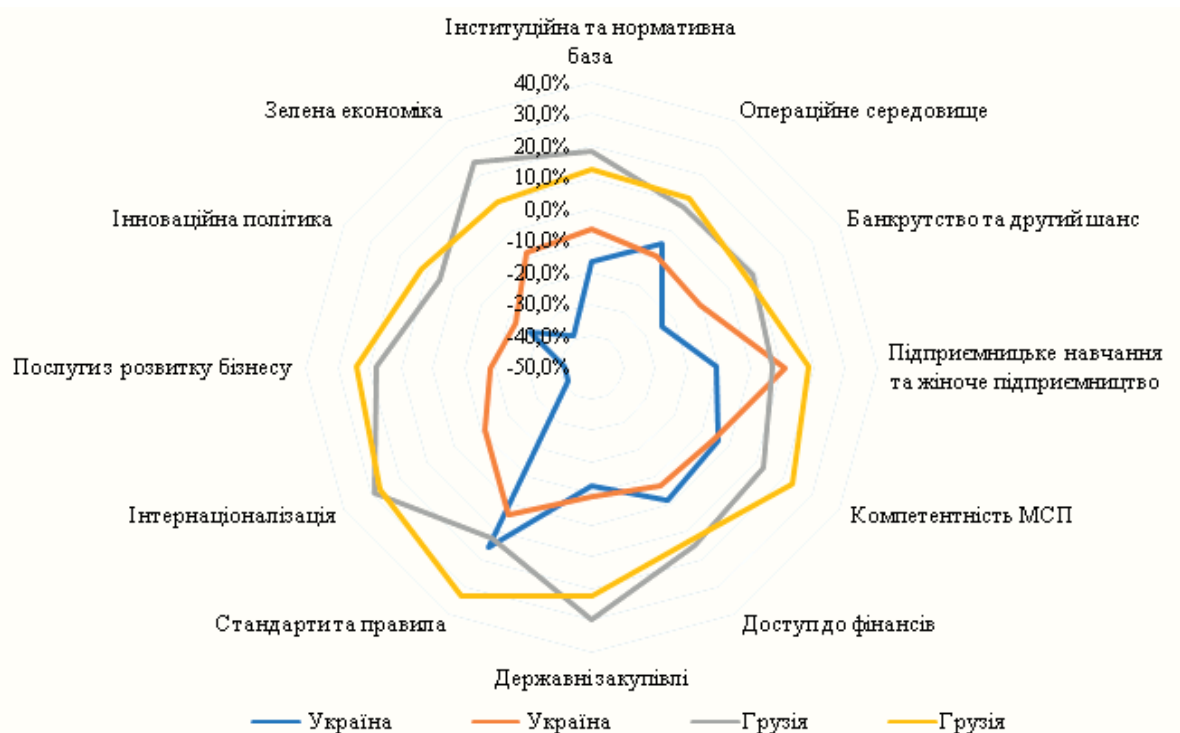

Рис.10. Рейтингові значення показників Індексу політики МСП у 2016-2020 рр. (Україна-Грузія, % до середньої по країні)

Як видно, в Україні погіршилося операційне середовище та більш жорсткими стали стандарти і провила ведення бізнесу. Порівняно з Грузією Україна значно відстає практично по всіх показниках політики розвитку МСП. Як і відмічало дослідження

Світового банку [1], основними перешкодами для МСП є тривалі процеси реєстрації бізнесу, оподаткування, ліцензування, експортні норми, трудова політика, інспекції, судова система, права власності та регулювання фінансових ринків.

Висновки. Результати аналізу дають можливість зробити наступні висновки:

1. За період, що аналізувався, роль МСП в економіці країни поступово зростає: збільшується кількість підприємств та їх внесок у формування доданої вартості. Крім того, посилюється їх значення для забезпечення зайнятості населення. Незважаючи на те, що трохи менше половини всіх капітальних інвестицій припадає на великі підприємства, обсяги інвестицій з розрахунку на одного працюючого істотно зростають на середніх та малих підприємствах.

2. Галузева структура МСП змінюється таким чином, що під впливом процесів концентрації, істотно скоротилася кількість підприємств у фінансовій та страховій діяльності, у сфері тимчасового розміщування й організації харчування та у будівництві. Натомість суттєво зросла кількість середніх підприємств у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, малих – на транспорті, у складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності, у сфері інформації та телекомунікацій та у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

3. Регіональний ландшафт малого бізнесу формується вкрай нерівномірно як за кількістю підприємств на 10 тис. населення (від 330 та 113 у м. Києві і області, 106 та 105 у Миколаївській та Одеській областях, до 45 і 46 в Чернівецькій та Тернопільській), так і за темпами росту показника: від +48 % до -63 %.

4. Порівняно з Грузією Україна продовжує відчутно відставати за всіма показниками Індексу політики сприяння малому бізнесу. Особливо це стосується таких, як: послуги розвитку бізнесу, державні закупівлі, інноваційна політика та інтернаціоналізація.

Стаття надійшла до редакції: 06.05.21

Eastern Partnership countries, in terms of small business development policy assessment: the gap is mainly in public procurement, internalization, business development services, the green economy and the institutional and regulatory framework.

Keywords: *small business, SME development, small business development promotion policy.*

Received: 06.05.21

References

1. *Annual Review Small Business Activities. World Bank Group. Small and Medium Enterprise Department.* (2004). [in English].
2. Derzhavna dopomoha pidpriemstvam v konteksti Uhody pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [State aid to enterprises in the context of the Association Agreement between Ukraine and the EU]. (n.d). *www.researchgate.net*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/339732712> [in Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Edmiston, K.D. (2007). *The Role of Small and Large Businesses in Economic Development*. Retrieved from <https://doi.org/10.2139/ssrn.993821> [in English].
5. Fisher, D. (1967). Modern Small Industry for Developing Countries: A Paradox in Planning Economics. *Economic Development and Cultural Change*, (Vol. 15), 3, (pp. 341-346) [in English].
6. Informatsiini materialy shchodo stanu ta rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Information materials on the state and development of small and medium enterprises. Ministry of Economy of Ukraine]. (n.d.). *www.me.gov.ua*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5f43eb87-a668-4ea4-9db3-b46a02c5a782&title=StatistichniTaInformatsiiniMaterialiSchodoStanuTaRozvitkuMalogoISerednogoPidprimnitstva> [in Ukrainian].

7. İşkurak E., & Dikmen C. (2021). Factors Causing Failure in SMEs and Prevention Methods. *Revista Argentina de Clínica Psicológica*, (Vol. XXX), 1, (pp. 549-552). Retrieved from <https://www.revistaclinicapsicologica.com/data-cms/articles/20210211114605pmSSCI-523.pdf> [in English].

8. Kyzym M.O., Chechetova-Terashvili T.M., & Khaustova V.Ye. (2019). Male ta serednie pidpriemnytstvo v Ukraini: osoblyvosti ta problemy rozvytku [Small and medium business in Ukraine: features and problems of development]. *BIZNESINFORM – BUSINESSINFORM*, 10, (pp. 301-317) [in Ukrainian].

9. Metodolohichni poiasnennia [Methodological explanations]. (n.d.). www.ifstat.gov.ua. Retrieved from http://www.ifstat.gov.ua/STAT/m_inv.htm [in Ukrainian].

10. Monitoring the Implementation of Ukraine's SME Development Strategy 2017-2020, OECD Publishing, Paris. (n.d.). www.oecd.org. Retrieved from www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoringthe-Implementation-of-Ukraine's-SME-Development-Strategy-2017-2020-ENG.pdf [in English].

11. Ndeye N., Razak L.A., & Nagayev R., Ng A. (2018). Demystifying small and medium enterprises' (SMEs) performance in emerging and developing economies. *Borsa Istanbul Review*, (Vol. 18), 4, (pp. 269-281) [in English].

12. Nimfa D. T., Latiff A. S. A., & Wahab S.A. Theories underlying sustainable growth of small and medium-sized enterprises. *African Journal of Emerging Issues (AJOEI)*, Online ISSN: 2663-9335, (Vol. 3), 1, (pp. 43-66). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/349043754_THEORIES_UNDERLYING_SUSTAINABLE_GROWTH_OF_SMALL_AND_MEDIUM_ENTERPRISES [in English].

13. OECD (2019). *OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2019*. OECD Publishing, Paris. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/34907e9c-en> [in English].

14. OECD et al. (2020). *SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe*. SME Policy Index, European Union, Brussels/OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/8b45614b-en> [in English].

15. Orujov S., Alakbarov E., & Maharramov J. (2019). Econometric assessment of the effect of Small and Medium Enterprises on Economic

Development (The Case of Azerbaijan). *Information and Innovations*, (Vol. 14), 2, (pp. 35-42) [in English].

16. Pidtrymka maloho i serednoho pidpriumnytstva na derzhavnomu rivni [Support for small and medium enterprises at the state level]. (n.d.). *www.me.gov.ua*. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fd7fb228-3d3c-43d6-a9a5-34eea3e04718&title=PidtrimkaMalogoISerednogoPidprimnitstvaNaDerzhavnomuRivni> [in Ukrainian].

17. Pinkovetskaia Iuliia. Sectoral concentration and regional specialisation of Small and Medium Enterprises (SMEs) in Russia: Application of Krugman Index. (2017). *The Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, (Vol. 23), 1, (pp 20–29) [in English].

18. Prohramy pidtrymky pidpriumstv. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Entrepreneur support programs. Ministry of Economy of Ukraine]. (n.d.). *me.gov.ua*. Retrieved from <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=5dee0c19-31f9-4a56-9f86-c05dc322cbb4&tag=ProgramiPidtrimkiPidprimstv> [in Ukrainian].

19. Reid Gavin C. (1993). The Survival of Small Business Enterprise. *www.researchgate.net*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/24126731_The_Survival_of_Small_Business_Enterprise [in English].

20. Rekomendatsii shchodo planuvannia rozvytku maloho ta serednoho pidpriumnytstva na rivni rehioniv ta terytorialnykh hromad [Recommendations for planning the development of small and medium enterprises at the level of regions and local communities]. (2021). FORBIZ. EU4Business. Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy [in Ukrainian].

21. Rocha Vera Catarina. (2012). The Entrepreneur in Economic Theory: From an Invisible Man Toward a New Research Field. *www.researchgate.net*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/230676107_The_Entrepreneur_in_Economic_Theory_From_an_Invisible_Man_Toward_a_New_Research_Field [in English].

22. Rosenbusch N., Brinckmann J., & Bausch A. (2011). Is innovation always beneficial? A meta-analysis of the relationship between innovation and performance in SMEs. *Journal of Business Venturing*, 26, (pp. 441-457) [in English].

23. Shvets N.V., & Iziumska A.V. (2020). Malyi biznes v Ukraini: analiz stanu ta tendentsii [Small business in Ukraine: analysis of the situation

and trends]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia – Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 2 (258). Retrieved from <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2020-258-2-108-117> [in Ukrainian].

24. Small business in the Australian economy. (2019). (n.d.). www.asbfeo.gov.au. Retrieved from https://www.asbfeo.gov.au/sites/default/files/Small_Business_Statistical_Report-Final.pdf [in English].

25. SME Policy Index: Eastern Partner Countries. (2020). (n.d.). www.oecd.org. Retrieved from <https://www.oecd.org/publications/sme-policy-index-eastern-partner-countries-2020-8b45614b-en.htm> [in English].

26. Stan rozvytku maloho biznesu, derzhavna polityka shchodo maloho biznesu ta rekomendatsii. TPP Ukrainy. [Status of small business development, state policy on small business and recommendations. CCI of Ukraine]. (2020). (n.d.). ucci.org.ua. Retrieved from <https://ucci.org.ua/uploads/files/5fe46a6b59923480842013.docx> [in Ukrainian].

27. Tambunan Tulus. (2006). Micro, Small and Medium Enterprises and Economic Growth. *Working paper series*, 14 [in English].

28. *The state of small business. Putting UK entrepreneurs on the map.* (2017) [in English].

29. Velyki problemy maloho biznesu. Systemnyi zvit ombudsmena [Big problems for small business. The system report of the ombudsman]. (2020). (n.d.). [boi.org.ua](http://www.boi.org.ua). Retrieved from <http://www.boi.org.ua> [in Ukrainian].

30. Wang Y. (2016). What are the biggest obstacles to growth of SMEs in developing countries? – an empirical evidence from an enterprise survey. *Borsa Istanbul Review*, 16 (3), (pp. 167-176) [in English].

31. World Bank Group Support for Small and Medium Enterprises. A Synthesis of Evaluative Findings. (2019). (n.d.). ieg.worldbankgroup.org. Retrieved from https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/Evaluation/files/SME_Synthesis.pdf [in English].

32. World Bank. (2004). «SME», *World Bank Group Review of Small Business Activities*. Washington, DC: World Bank [in English].

33. Belás, J., Bartoš, P., Habánik, J., & Novák, P. (2014). *Significant Attributes of the Business Environment in Small and Medium-Sized Enterprises*, *Economics and Sociology*, (Vol. 7), 3, (pp. 22-39). Retrieved from <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2014/7-3/2> [in English].

34. Samitowska, W. (2011). *Barriers to the Development of Entrepreneurship Demonstrated by Micro, Small and Medium Enterprises in Poland, Economics & Sociology*, (Vol. 4), 2, (pp. 42-49) [in English].

35. Shyra, T., Shtyrov, O., Korchynskyy, I., Zerkal, A., & Skoryk, H. (2020). Providing the corporate security strategy in the management system of the enterprise. *Business: Theory and Practice*, 21(2), 737-745. <https://doi.org/10.3846/btp.2020.12975>

Відомості про автора / Information about the Author:

Верланов Юрій Юрійович: Чорноморський національний університет імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, Миколаївська область, 54003, Україна.

Yurii Verlanov: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine

ORCID.ORG./ 0000-0002-3447-5341

E-mail: yverlanov@gmail.com